

GÖNCZI GERGŐ

Gallienus császár a római történetírásban

Gallienus a római történelem legrejtélyesebb alakjainak egyike. Az ókortörténészek számára korábban állandó vitatémát jelentett személyiségének megítélése, mert a 3–4. századi római történetírás Gallienust a valaha élt legrosszabb császárnak tartotta, aki a birodalmat alkalmatlansága miatt a teljes pusztulásba sodorta. A mai történettudomány azonban kutatási eredményei révén rámutatott a római történetírás szándékos ellentmondásaira, amelyekkel egy olyan császárt feketítettek be, aki minden erejével Róma megmentésén munkálkodott. Ebben a tanulmányban a római kútfők Gallienus-ellenes propagandájának megvilágításával talán közelebb kerülhetünk az igazi Gallienushoz.

A római történetírás átalakulása a 3–4. században

Először azonban célszerű röviden áttekinteni a római történetírás helyzetét, amely a 3–4. században jelentősen átalakult. A római köztársaság alkonyán és a császárkor első két évszázadában alkotó, nagyformátumú történetírók (Polybios, Titus Livius és Tacitus) által képviselt római történetírás eltűnt. A 3–4. századi római szerzők már kevésbé választották a minden részletre kiterjedő, aprólékos, oknyomozó történeti munkákat, és ezek helyett tömörítő, összefoglaló műveket írtak.¹ M. von Albrecht szerint már a 2. század végétől tapasztalható a birodalom keleti feléből származó, hellén műveltségű arisztokrácia beáramlása az *ordo senatorius*ba, amely elősegítette a senatori rend „rég nemzeti szolidaritásérzetének” a megszűnését.² A 3. században kiforruló új vezetőréteg egységét már nem a római nemzeteszmével való azonosulás határozta meg, hanem a mindenkor császártól való függés tudata. A birodalom egyre erősödő strukturális válsága idején a 3. századi császárok számára létfontosságú volt, hogy kialakítsanak maguk körül egyfajta császárkultuszt. A központi irányítás stabilitása érdekében az uralkodók igyekeztek hangsúlyt fektetni a saját személyükre, és a római történelemben betöltött szerepükre. Ezért olyan tömör és érthető műfajok írását várták el az udvari történetíróktól, mint a *breviarium*, ami a római történelem rövid összefoglalása a kezdetektől a szerző koráig;³ a *kivonat*;⁴ a *krónika* és a *császáréletrajz*.

¹ A késő római történetírás kiemelkedő alakjának csak Ammianus Marcellinus (4. század 2. fele) tekinthető. Szerencsére a görög származású történetírók, mint Arrhianos (2. század), Appianos (2. század) és Héródianos (3. század 1. fele) átfogóbb műveket írtak a Tacitus utáni római szerzőkhöz képest. Lásd: Albrecht 2004. 1101.

² Lásd: Albrecht 2004. 1101.

³ Adamik 2009. 717.

⁴ Ἐπιτομή (gör.); epitome (lat.).

Az e műfajokban alkotó 4. századi történetírók közül Gallienus kapcsán *Eutropius breviarium*-át, *Sextus Aurelius Victor* kivonatát, és a *Historia Augusta* (továbbiakban *HA*) életrajzát tekinthetjük a legfontosabb forrásoknak.

A Gallienus-ellenes hagyomány háttere és legfőbb képviselői

Eutropius a 4. század elején született Galliában. Valens császár (364–378) alatt *magister memoriae* volt, és a császár megbízásából látott hozzá Róma történelmének összefoglalásához. Híres műve, a *Róma rövid története*,⁵ 369-ben, vagy 370-ben készülhetett el. A császárnak tett ajánlásából kiderül, hogy Róma történetét az alapítástól saját koráig, pontosan 364-ig, Iovianus császár haláláig tárgyalja.⁶ A katonacsászárok korára forrásként hivatkozik az elveszett, 3. századi császártörténetre, és a Constantinus-ház családtörténetére, amely szintén nem maradt fenn. *Eutropius senatusbarát* történetíró volt, aki szerint Róma történetében a törést a katonacsászárok időszaka jelentette, amely *Maximinus Thrax* 235-ös trónra lépésével kezdődött meg.⁷ Ezek a császárok a hadsereg támogatásával, a senatus tekintélyét megkerülve jutottak hatalomra, ezért *Eutropius* bíráló szemlélete végigkíséri Valerianus és Gallienus korát is.

Aurelius Victor is a 4. század második felében alkotott. Az afrikai származású történetíró munkássága csak kivonatossan ismert. A *császárokról* című munka,⁸ amelyet három műből szerkesztettek össze, például csak átdolgozott formában közli *Aurelius Victor* írásait. Róma történetét császárelőletrajzokra bontva tárgyalja, amelyekben gyakoriak a példaszerű epizódok, anekdoták, és az uralkodók jellemének, erényeinek a vizsgálata is.⁹ *Eutropius*hoz hasonlóan ő is *senatusbarát*, és elítéli a katonaságot, amely haszonleső és pénzsóvár.

Eutropius és *Aurelius Victor* *senatus*párti szemlélete hatással volt a *HA* életrajzaira is. Ez a nagyszabású munka a késő római korszak legnagyobb életrajzgyűjteményének tekinthető. A cím IV. Henrik francia király könyvtárosától, *Isaac Casaubon*ustól származik, aki az 1603-ban kiadott gyűjteményben használta először.¹⁰ A császárelőletrajzok Hadrianus császár uralkodásától az utolsó katonacsászárokig, Carinusig és Numerianusig terjedő időszakot ölelik fel a *HA*-ban.¹¹ Sokáig elfogadott feltételezés volt, hogy az életrajzok 6 olyan római szerző alkotásai, akik Diocletianus és Constantinus császárok udvarában működtek 284 és 337 között.¹² *Hermann Dessau* azonban 1889-ben arra a megállapításra jutott, hogy a *HA* íróinak tartott személyek csak kitalált, fiktív alakok, és az egész gyűjtemény egyetlen szerző hamisítványa, aki a 4. század második felében alkotott. Ennek egyik bizonyítéka az lehet a kutatók szerint, hogy a szerző több életrajzban is a 4. század viszonyait vetíti vissza a 2. és 3. századra, tehát igen sok tévedés fordul elő.¹³ A másik

⁵ *Breviarium ab urbe condita*.

⁶ Lásd: Adamik 2009. 721.

⁷ Lásd: Albrecht 2004. 1106.

⁸ *Epitome de Caesaribus*.

⁹ Lásd: Adamik 2009. 720. és Albrecht 2004. 1104.

¹⁰ Lásd: Albrecht 2004. 1116. és Adamik 2009. 734. Az 1603-as kiadás pontos címe: *Scriptores Historiae Augustae* (vagyis: A császárok történetének szerzői).

¹¹ A 117–285 közötti időszak császárai kerültek be a *HA*-ba, de a 244–253 közötti császárok életrajzai hiányoznak.

¹² A hat szerző: Aelius Spartianus, Iulius Capitolinus, Vulcacius Gallicanus, Aelius Lampridius, Trebellius Pollio és Flavius Vopiscus. Lásd: Albrecht 2004. 1117.

¹³ Adamik Tamás szerint az Aurelianusnál említett tisztség („a keleti gabonaellátás praefectusa”) csak Nagy Constantinustól létezett. Lásd: Adamik 2009. 735.

bizonyíték *Albrecht* szerint, hogy a „szerzők” között nincsenek stilisztikai különbségek, és igen hangsúlyos a senatus és a pogány tradíció tisztelete.¹⁴

A *HA* szerzője tehát a pogány Róma ősi tradícióival rokonszenvező, hagyományokat tisztelő, senatuspárti személy lehetett, aki mellőzte az életrajzok kronologikus tagolását, és anekdotákkal, regényes elemekkel tarkította történeteit. Ebből kifolyólag érdekes, hogy a szerző, aki igen művelt és olvasott ember lehetett, hiszen jól ismerte Suetoniust, Dexipposzt, Héródianost, Aurelius Victort és Eutropiust, ennyire eltért a császáréletrajz műfaji követelményeitől. A *HA* életrajzai sokkal inkább senatusi akarattal megfelelően készült, politikai írásoknak tűnnek, amelyekkel az ismeretlen szerző igyekezett kidomborítani a jó császárok erényeit, és a rosszak jellembeli hiányosságait. A Gallienus-életrajz is egy jól összeszerkesztett, császárellenes bíráló, aminek propagandacélzata egyértelműen Gallienus teljes lejárata, és valódi személyiségének elferdítése. Ezt igazolhatja a két Valerianusszal való összehasonlítás, a nőkkel való kapcsolat, a jellembeli fogyatékoságok hangsúlyozása, amelyek a következő alfejezetben kerülnek bővebb kifejtésre.

A *HA* Gallienusra vonatkozó része tehát a senatori rend érdekeinek megfelelően lett lejegyezve. A támadások és a kritikák legfőbb oka az, hogy Gallienus uralkodása alatt tudatosan kizárta a vezető állami és katonai tisztségekből a senatorokat, és helyettük a sokkal képzetebbet, illetve megbízhatóbb lovagokra támaszkodott. Valójában a senatus hatalmi visszaszorulása és presztízvesztése már jóval Gallienus előtt megkezdődött. A lovagok megjelenése a felső vezetés pozícióiban már *Septimius Severus* császár korától tapasztalható volt, de a csúcspontot mindenképpen Gallienus alatt érte el, és ez rendkívül sértette a senatori arisztokrácia önbecsülését.¹⁵

A mellőzöttségből fakadó elégedetlenséget továbbá fokozta az a kétségtelen tény is, hogy a Római Birodalom a 3. század 60-as éveiben története mélypontjára süllyedt. *Valerianus* császár fogságba esése 259/260 táján valóságos lavinát indított el. *Postumus* lázadása révén létrejött a Gall Birodalom nyugaton, míg a keleti provinciákat a perzsa nyomás alól csak *Odenathus* és *Palmyra* tudta tehermentesíteni. A pestisjárványok, barbár betörések és az ellencsászárok fellépései is állandósultak, amelyek fokozták a gazdasági és a társadalmi problémákat. Olyan bel- és külpolitikai gondok kezdtek tehát bomlasztani a birodalmat, amelyekért egy korabeli senator szemében csak Gallienus lehetett a felelős, aki nem kíván támaszkodni a bölcs és tehetséges személyekből álló senatusra a válságos időkben. Egy senator tehát a 260-as években hatalmas sértésnek vehette, hogy őt, a római nép legjobbainak egyikét egy rossz császár szándékosan mellőz, miközben a birodalom a pusztulás útján halad a hozzá nem értők irányítása alatt.

A római történetírók által kreált Gallienus-kép propagandaeszközei és ellentmondásai

A senatorok háttérbe szorítása, és a birodalom bel- és külpolitikai válsága tekinthető tehát a Gallienus iránti gyűlölet forrásának, ami alapvetően meghatározta a *HA*, Eutropius és Aurelius Victor Gallienus-ellenes szemléletét. Az okok megvilágítása után célszerű végig venni azokat az írói fogásokat és eszközöket, amelyekkel a császárt a lehető legrosszabb uralkodónak akarták beállítani.

A római történetírás állandó elemei a természeti katasztrófák, amelyek intő jelekként figyelmeztetnek egy-egy közelgő, súlyos csapásra. Gallienus kapcsán több ilyen előjeltől szólnak a források. Aurelius Victor például azt írja, hogy *Caesar*rá választásakor 253 őszén „a Tiberis rögtön kilépett a medréből, és bár nyár vége volt, megáradt.”¹⁶ Egy ilyen előjel a babonás ró-

¹⁴ Lásd: *Albrecht* 2004. 1118.

¹⁵ Lásd: *Alföldy* 2000. 160.

¹⁶ *Aur. V. 32.* Az Aurelius Victor szemelvényeket *Patay-Horváth András* fordításában közlöm.

maiak számára csak azt jelenthette, hogy a császár uralkodása pusztulást hoz a birodalomra. A *HA*-ban már azt olvashatjuk, hogy 262-ben „egy földrengés és egy több napig tartó sötétség volt, továbbá olyan mennydörgések is hallatszottak, amelyeket... a föld morajlása idézett elő,” és sokan meghaltak Rómában, Libyában és Ásiában. A tengerek is elöntötték a városokat, és akkora járvány pusztított Rómában és Achaiában, hogy „egyetlen nap alatt ötezer ember pusztult el.”¹⁷

A természeti csapások mellett fontos a járványok kihangsúlyozása is, amivel még inkább érezhető az adott korszak kilátástalan helyzete. Aurelius Victor is ezért írja: „Rómában pestisjárvány dühöngött, amely gyakorta nagy gondok vagy csüggedtség idején keletkezik.”¹⁸ Tehát egy olyan korban, amikor a birodalomnak belső és külső problémákkal is szembe kellett néznie, a római történeti gondolkodás szerint törvényszerűen következnek be ezekkel együtt az olyan sorscsapások is, amelyek isteni büntetésként sújtják Rómát. Gallienus esetében az őt gyűlölő, senatuspárti római történetírók tudták, hogy a természeti csapások leírásával sikeresebb lehet a császár lejáratása.

Egy másik eszköz lehet Gallienus és a kortársak jellemeinek szembeállítás. Erre kiváló példa a *HA*-ban a két Valerianus¹⁹ felmagasztalása Gallienusszal szemben. Az apjáról, *Valerianus* császárról a *HA* csak jókat említ: „nemes a vére, az életmódját tekintve hibáktól mentes, ragyogóan művelt... a régi erények egyedülálló példája.”²⁰ Ebből leszűrhető, hogy Valerianus és a senatus között nagy érdekkülönbségek nem lehettek. A nagy múltú arisztokrata családnak, a Liciniusoknak a sarjaként az *ordo senatorius* is támogatta, mivel tőle várta el hatalmi presztízse restaurációját. A „régierények” tiszteletének említése rámutat Valerianus keresztényellenességére és a római hagyományok követésére. Nem véletlen, hogy politikai pályájának felemelkedése a keresztényüldöző *Decius* császár alatt kezdődött meg, akinek ideológiájából sokat meríthetett. A *HA* szereti olyan kitüntető jelzőkkel illetni, mint: körültekintő, szerény, tekintélyes és „a jók barátja,” vagyis a senatori rend támogatója.²¹ Ezek a jelzők Gallienus esetében hiányoznak, és egyedüli funkciójuk csupán az, hogy Gallienus hitványságát kidomborítsák.

Valerianus és a fia közötti kapcsolat vizsgálata nyomán bizonyítható leginkább, hogy a *HA* szándékosan eltorzított képet fest Gallienusról. Ha figyelmesen olvassuk Valerianus és Gallienus életrajzát, akkor a következő ellentmondást lelhetjük fel. Még a két *Valerianus* életrajzában beszél a szerző Valerianus perzsa fogságáról, és egy kitalált örmény királynak, *Artabasdes*-nek az állítólagos levelét idézi: „Valerianust visszaköveteli a fia és az unokája.”²² Ebből az olvasó arra következtethet, hogy Gallienus jó viszonyt ápolt az apjával, és tárgyalásokat folytathatott *I. Sápurr*al Valerianus kiadatásáról. Valószínűleg ezért se vetett gátat előbb *Ballista*, majd *Odenathus* perzsaellenes büntetőhadjáratainak, amelyekkel nyomást kívánt gyakorolni a perzsa nagykirályra. Ezzel szemben a *HA* pár oldallal később a következőket állítja: „általános volt a vélekedés, hogy valójában nem tudta elviselni atyja dorgálását, és arra vágyott, hogy ne nehezédjek nyakára a nyomasztó atyai tekintély.”²³ A szerző ennek kapcsán tehát teljes ellentmondásba esik,

¹⁷ A földrengés és az áradás példáit lásd *HA A két Gallienus* 5. A két Gallienus szemelvényeket Takács Levente fordításában közlöm.

¹⁸ Aur. V. 33.

¹⁹ Gallienus apja, Valerianus császár, és Gallienus testvére, a hasonlónevű Valerianus értendő e terminus alatt

²⁰ *HA A két Valerianus* 5. A két Valerianus szemelvényeket Szögedi Gabriella fordításában közlöm.

²¹ Lásd: *HA A két Valerianus* 3.

²² *HA A két Valerianus* 3.

²³ *HA A két Gallienus* 3.

mert előbb aggódó fiúként, majd olyan jellemtelen emberként ábrázolja Gallienust, aki tulajdon apját, az *Augustust* is saját kényelme kedvéért hagyta perzsa fogságban.

P. Southern azonban úgy véli, hogy Gallienus nem az apja iránti tisztelet hiánya miatt áldozta fel Valerianust, hanem csak a birodalom érdekét tartotta szem előtt. Southern szerint ugyanis a kialakult politikai helyzet nem kedvezett Valerianus kiszabadításának. Az idős császár fogságba esésével a válság szinte azonnal a felszínre tört, és a birodalom területi integritásának felbomlása fontos akadályt képezett Valerianus kiszabadításában. Nyugaton Postumus ellencsászár fellépése, és az állandó barbár fenyegetés nem kedvezett egy esetleges perzsaellenes hadjáratnak, mert Gallienus távollétében a hű Itália és a központi területek az ellencsászárok és a barbárok marta-lékává váltak volna, így a császár elvesztette volna utolsó anyagi és területi bázisát is. Southern arra is rámutat, hogy a korszak súlyos pénzügyi válsága idején, amikor már az *antoninianus*, vagyis a római ezüstpénz is szinte értéktelenedett,²⁴ nem lehetett a rendelkezésre álló pénzforrásokat egyetlen egy személy kiszabadítására fordítani, még ha az a császár apja is volt.²⁵ A HA szembeállítja Gallienusszal testvérét, ifjabb Valerianust is. A császárellenes propaganda tudatosan használja fel az ő alakját, amit leginkább az bizonyít, hogy életéről semmit sem szól,²⁶ csak az érényeiről. Ennek kapcsán felmerült a gyanúja annak, hogy az ifjabb Valerianus nem is létezett, és csak kitalált személy. Ezt alátámaszthatja az is, hogy a HA-n és Eutropiuson kívül sehol nincsen rá utaló nyom a forrásokban. Alakja csak azt a célt szolgálta, hogy még jobban kidomborítsa Gallienus hiányosságait. Erre utalnak a jellemvonásai, mint: „remek testalkatú, tartózkodó, ragyogóan művelt, kellemes viselkedésű... távol állt tőle fivére könnyelműsége.”²⁷

A jellemek szembeállításánál is feltűnőbb a szándékos kihagyás eszköze. A HA Gallienus életrajzát például csak Valerianus fogságba kerülésétől kezdi el. Így a társcsászárság éveit (a 253–260 közötti évek) teljesen kimaradtak, ebből is látszik, hogy nem életrajznak lett szánva. Eutropiusnál csak elvétve találunk utalásokat a 250-es évekre. Lejegyzí például, hogy Gallienus „ifjan ugyanis sok mindent erélyesen intézett, megölte a Mursánál bíbort öltő Inguenust és Trebellianust”²⁸ 258/259 táján. Ezzel szemben a HA azzal vádolja Gallienust, hogy a kormányzás helyett „játszadozásokkal és dőzsöléssel vesztegette az idejét, és az államügyeket nem kezelte másként, mint ahogyan a gyermekek játékukban az uralkodást elképzelik.”²⁹ A HA a léhaságát anekdotákkal is igyekszik alátámasztani. Például mikor *Mussius Aemilianus*, Egyiptom helytartója 261-ben fellázadt ellene, a következőket mondta: „hát talán nem létezhetünk egyiptomi len nélkül?”³⁰ Gallienus azonban tisztában volt Egyiptom elvesztésének súlyosságával, hiszen a szicíliai gabona mellett a Nílus menti ország biztosította a császárkortól kezdve egyre inkább Róma gabonaellátását. Gyorsan is cselekedett, hiszen hadvezére, *Theodotus* 262 elejére le is győzte Aemilianust,³¹ és Egyiptom újra a fennhatósága alá került, így a tökéletes helyzetfelismerés

²⁴ Az *antoninianus* ezüsttartalma alig 2 százalékra csökkent Gallienus uralkodása alatt. Lásd: Havas-Hegy-Szabó 2007. 569.

²⁵ Pat Southern elméletét lásd bővebben Southern 2001. 81.

²⁶ Csupán annyit említ a HA, hogy „nyomorúságos módon ölték meg” (HA. A két Valerianus 8); Eutropius: „Gallienust fivérével, Valerianusszal együtt meggyilkolták Mediolanumban” (Eut. 9. 11; Az Eutropius szemelvényeket Teravágimov Péter fordításában közlöm.)

²⁷ HA A két Valerianus 8.

²⁸ Eut. 9. 8.

²⁹ HA A két Gallienus 4.

³⁰ HA A két Gallienus 6; Asia feldúlásakor állítólag ezt mondta: „Mi a baj, salétrom nélkül tán nem lehetek meg?” HA A két Gallienus 6.

³¹ Lásd: de Blois 1976. 8.

alaptalan vádnak minősítheti a *HA* fentebb idézett anekdotáját. Tehát a pannóniai ellencsászárok és Aemilianus gyors leverése, vagy a 265-ös Gall Birodalom elleni hadjárat, amelynek során Gallienus megsebesült³² Trier ostroma közben, a császár kötelességtudatát igazolja. Ellentmondhatnak a nemtörődomség vádjának a katonai és közigazgatási téren végzett újításai is. Létrehozott egy gyors mozgású és hatékony lovasságot Mediolanumban 254–258 között,³³ és ennek a mozgékony haderőnek a birtokában sikeresen visszaverte a barbár betolakodókat. A mediolanumi helyőrség egy jól működő védelmi rendszer központja volt, amelyet Gallienus dolgozott ki tapasztalt emberekből álló vezérkarával. A mediolanumi lovasság mintájára további válogatott *különítményeket*³⁴ állított fel olyan erődökben, mint Aquileia, Verona, Poetovio, Lychnidus, Siscia és Sirmium.³⁵ Gallienus biztosabbá tette a *limes* védelmét azzal is, hogy a határ menti provinciák élére megbízható, katonai tapasztalatokkal bíró lovagokat helyezett, akik az adott tartomány felett közigazgatási, adószedési és bíraskodási jogkörrel rendelkeztek.³⁶ Uralkodása tehát állandó harcokkal és lázadásokkal telt el, és a szükséges válaszlépéseket nem tehette meg egy olyan császár, aki állandóan „kocsmákba és csapszékekbe járt, kerítőnök és boroskancsók barátságához ragaszkodott,”³⁷ és így elhanyagolta volna az államügyeket.

A *HA* szerint Gallienus mértéktelen élvezeteire is hivatkozni. Ezt bizonyítja túlzott rajongása a cirkuszi, színházi, testgyakorló és gladiátorjátékok iránt.³⁸ Ezek a tevékenységek kétségkívül a rómaiak kikapcsolódásának legfőbb elemei voltak, így valószínűleg Gallienus, mint a birodalom leghatalmasabb embere, és mint római is átengedhette magát az effajta szórakozásoknak, de bizonyos mértéket tarthatott. Techert Margit szerint ezt a *Platónopolis* megalapításának, a tökéletes „pedagógiai provinciának” a terve támaszthatja alá. Techert úgy véli, hogy Gallienus, aki behatóan ismerte a görög kultúrát,³⁹ katonai és kormányzati reformjainak a sikerességét az eljövendő nemzedékek új szellemű felneveltetésében látta.⁴⁰ Ezért gondolkodhatott a campaniai Platónopolis megalapításán, amely a neoplatonista Plótinosz vezetésével erényes és lojális alattvalókat nevelt volna ki az elkövetkező generációkból, és így legalább a belső békét biztosíthatta volna. Techert elmélete szerint, ha Gallienus ilyen neveléspolitikai megfontolásból támogatta a neoplatonizmust, akkor elképzelhetetlen, hogy a császár csapodár életvitelt folytatott volna. Egyértelmű bizonyíték hiányában azonban nem lehet sem Techert, sem más hipotézisét elfogadni Gallienus és a görög kultúra viszonyában, de Platónopolis terve gyanússá teheti a császár hedonistaként való ábrázolását.

Érdekes vád a római történetírók részéről a katonákkal szembeni kegyetlenkedés. A *HA* szerint „akár három-négyezret is megöletett egy-egy nap”⁴¹ katonái közül. Ennek a kegyetlenségnek lett az áldozata *Byzantium* városa. A forrás csak annyit közöl, hogy Gallienus a város katonaságát kivétel nélkül felkoncoltatta. Ráadásul hitszegő csellel: „a fegyverét letevő összes katonát fegyveresek tömegével vette körbe, és megszegve a szerződést... megölette őket.”⁴²

³² Lásd: *HA A két Gallienus* 4 és Southern 2001. 98.

³³ Lásd: de Blois 1976. 27.

³⁴ Vexillatio.

³⁵ A példákat lásd bővebben: de Blois 1976. 31–32.

³⁶ Lásd: de Blois 1976. 51. és Southern 2001. 94.

³⁷ Aur. V. 33.

³⁸ Lásd: *HA A két Gallienus* 3.

³⁹ „Szónoklásban, költészetben és minden más művészetben kitűnő volt.” Lásd: *HA A két Gallienus*. 11.

⁴⁰ Lásd: Techert 1932. 77.

⁴¹ *HA A két Gallienus* 18

⁴² *HA A két Gallienus* 7.

A byzantiumi vérengzés körülményeit azonban elhallgatja a szerző. A város 261/262 környékén fellázadt Gallienus ellen, akinek demonstrálnia kellett az erejét, hogy csökkentse a lázadások számát.⁴³ Így Byzantium esete nem bűncselekmény, hanem sokkalta inkább példastatuálás volt az árulók felé.

A byzantiumi eset nem véletlen példa Gallienus jellemtelenségére. Ugyanis a győzelem után állítólag „Rómába sietett, és... megünnepelte uralkodásának tíz éves évfordulóját újfajta játékokkal, új formájú felvonulásokkal,”⁴⁴ eléggé fényűző módon. Egyértelmű bizonyíték nincs a *decennalia* megtartásáról, így az is elképzelhető, hogy a római történetírás csak Gallienus negatív ábrázolására használta fel. Aurelius Victor például azt írja a diadalmenetről, hogy Gallienus ezzel fenn akarta tartani a birodalom nagyságának látszatát, és elhitetni a rómaiakkal, hogy „minden a legnagyobb rendben van.”⁴⁵ Aurelius Victor ezt a látszatot csak a császár nagyzolásának, hiúságának tartotta. A. Krawczuk szerint ha a *decennaliát* valóban megtartotta 263-ban, akkor Gallienus csak politikai célból rendezhette meg az ünnepet azért, hogy fenntartsa a birodalom helyreállításának és a válság leküzdésének a reményét.⁴⁶ Ha elfogadjuk Krawczuk álláspontját, akkor is hihető maradt, hogy a császár csak a fényűzésnek él. Egy korabeli római polgár Gallienus *decennaliáját* látva talán azt gondolhatta, hogy az uralkodó mértéktelenül szórja a pénzt, miközben a barbár népek a birodalmat pusztítják, és egymás után újabb és újabb császárléleltek lépnek fel a provinciákból. A HA igencsak költséges diadalmenetről tudósít: jelen volt száz ökor arannyal bevont szarvval, kétszáz fehér bárány, tíz elefánt, díszes ruhákba öltözött gladiátorok, kétkerekű kocsik, színészek, ökölvívók, és Róma valamennyi utcája „játékoktól, zsvajgástól és tapstól volt hangos.”⁴⁷ A császár is fényűző, festett tógában, és pálmaággal hímezett tunikában vonult fel. Egy ilyen hatalmas diadalmenetben a római szerzők az erőfitogtatás helyett csak a kincstár tartalmának felesleges felélését akarták láttatni. Ha Gallienus ilyen válságos körülmények közepette tényleg diadalmenetet rendezett 263 táján, akkor a római történetírók bírálata a tíz éves évforduló ünnepsége kapcsán jogosnak tekinthető, feltéve, ha nem egy kreált anekdotáról van szó, amely csupán a császár befeketését szolgálta.

Fontos jellembeli fogyatékoságaként hangsúlyozzák a puhányságát. Aurelius Victor ezt írja: „ki volt szolgálatva feleségének, Saloninának és bűnös szerelme révén Pipának.”⁴⁸ Pontosan nem tudjuk, hogy a római történetíró miből gondolta azt, hogy Gallienust elnyomja *Cornelia Salonina*. Róla semmit sem tudunk, származása ismeretlen, de minden bizonnyal arisztokrata családból való lehetett. Kapcsolatukról viszont eléggé megoszlanak a vélemények. Krawczuk szerint házasságuk harmonikus volt, és erre a legkiválóbb bizonyítékot egy olyan pénzérme adhatja, amelyre a „*az Augustus és az Augusta egyetértése*” van felvéve az egyik hátlapon, és a másikon Gallienus és Salonina arcképei néznek egymásra.⁴⁹

Ezt a teóriát némileg cáfolja az a tény, hogy a császárnak volt egy *Pipa* nevű germán ágyasa, akinek az apja, *Attalus*, a markomannok egyik királyaként szerepel a forrásokban. Mócsy András szerint Gallienus és Pipa „szerelme” 258–260 között bontakozhatott ki Pannoniában, és Pipa valószínűleg egy szövetségi szerződést pecsételt meg Attalus és Gallienus között, amelynek ér-

⁴³ Lásd: Southern 2001. 103–104.

⁴⁴ A tízéves évforduló ünnepsége: *decennalia*. Lásd: HA A két Gallienus 7.

⁴⁵ Aur. V. 33.

⁴⁶ Lásd: Krawczuk 2008. 428.

⁴⁷ Lásd: HA A két Gallienus 8.

⁴⁸ Aur. V. 33.

⁴⁹ A felirat latinul: „*Concordia Augustorum*” lásd: Krawczuk: Római császárnék 2008. 166.

telmében a markomannok letelepedhettek a pannoniai *limes* mögé, cserébe viszont határvédelmi feladatokat láttak el.⁵⁰ Már Marcus Aurelius korától kezdve a római császárok előszeretettel telepítettek be a *limes* mögé barbár néptörzsedékeket, tehát a Pipával való „bűnös szerelem” többet jelenthetett egyszerű testi vágnál. A szövetséggel Gallienus a birodalom javát is szolgálta, hiszen a dunai határ védelme erősebb lett, mégis a római szerzők csak azt ragadják ki az Attalusszal kötött szerződésből, hogy a császár egy germán nőért érzett vágya miatt barbárokat engedett be a birodalomba. Ráadásul a *HA* még azt is megemlíti, hogy Gallienus alatt nők is hivatalosak voltak tanácsába, így ők is befolyással lehettek az államügyekre.⁵¹ Salonina és Pipa ezek alapján nemcsak az ágyukat osztották meg Gallienusszal, hanem talán tanácsokkal is ellátták.

A császár elpuhultságát kívánta kidomborítani a *HA Zenóbia* említésével is. A palmyrai Odenathus özvegye 267-ben vette át a keleti részek irányítását, miután férjét váratlanul meggyilkolták. A *HA Zenóbiát* karizmatikus személyként írja le, akit még Gallienusnál is tehetségesebbnek tartott a szerző. Igen becsmérő megjegyzéseket tesz a forrás ezzel kapcsolatban a császárra: pl. nála „bármely asszony jobban uralkodhatott volna;”⁵² „Gallienus a leghitványabb módon intézte az ügyeket, már a nők is kiválóan látták el a kormányzás feladatait.”⁵³ A bíráló abból fakadhatott, hogy Gallienus Odenathus halála után nem tudta a keleti területeket megszerezni. Hiába küldte keletre Heraclianust, Zenóbia, mint Odenathus fiának, Vaballathusnak a gyámja, könnyedén elkergette, és függetlenedett Gallienustól. Így Palmyra, Syria, Mesopotamia, Arabia, Egyiptom és Asia Minor keleti fele is átmenetileg elszakadt.⁵⁴ Akárcsak Valerianus fogságba esésekor, Gallienus most sem léphetett fel személyesen, mert a Gall Birodalom és a barbárok lekötötték a figyelmét, és Itáliát elhagyva elvesztette volna az utolsó hatalmi bázisát is.

Ahogy a mértéktelen életmód esetében, úgy a nőkkel való kapcsolatában sem hagyatkozhatunk biztos ismeretekre, mivel Cornelia Salonináról és Pipáról elég kevés forrás áll rendelkezésre. Így semmi biztos adat nincs arra, hogy nők befolyása alatt állt-e, vagy sem, bűnös vágyból tette-e ágyasává Pipát, vagy politikai megfontoltságból fogadta csak el Attalustól. Zenóbia kapcsán annyi azért elmondható, hogy Gallienus nem puhánysága folytán hagyta elszakadni a keleti provinciákat, hanem a Gall Birodalom és a barbár veszély akadályozta az erélyes fellépésben, így a gyengeség vádja ez esetben alaptalan.

Eutropiusnál még olvashatjuk, hogy a császár „gyalázatos lustasága és kiábrándultsága” folytán a birodalmat súlyos területi veszteségek érték.⁵⁵ Az alemannok, a gótok, a szarmaták, a frankok és a perzsák állandó betöréseikkel zaklatták a határ menti provinciákat. A szvébek támadásai miatt 256-ban elveszett az *Agri decumates*,⁵⁶ és Dacia is folyamatos zaklatásnak volt kitéve. Valójában ezt a provinciát sosem sikerült igazán betagozni a birodalomba, és a katonacsászárok korában csak erősödött a barbár nyomás. Északról a gepidák és a vandálok, keletről a karpok és a gótok, nyugatról a roxolánok szorongatták határait.⁵⁷ Gallienusnak gyors döntést kellett hoznia, mivel a nehezen védhető Dacia fenntartása terheessé vált. A császár katonai szempontból a legmegfelelőbb terv szerint cselekedett, és ezzel ismét rációzott az olyan vádakra, hogy rossz

⁵⁰ Lásd: Mócsy 1974. 38.

⁵¹ Lásd: *HA A két Gallienus* 16.

⁵² *HA A két Gallienus* 13

⁵³ *HA A harminc trónbitorló*. Szűcs Tamás fordítása.

⁵⁴ Lásd: de Blois 1976. 35.

⁵⁵ Lásd: Eut. 9. 8.

⁵⁶ Lásd: Havas–Hegyi-Szabó 2007. 567.

⁵⁷ Lásd: Mócsy 1974. 41.

helyzetfelismerő, vagy nemtörődöm lenne. Részlegesen kiűrtette Daciát, és az onnan érkező két legiót Poetovióba helyeztette át, erősítve ezzel Illyricum és Itália védelmét.⁵⁸ *L. de Blois* szerint azonban nem a teljes tartomány kiűrtéséről, csak *Dacia Inferior* feladásáról volt szó, míg *Dacia Superior* többnyire érintetlen maradt a 253–268 közötti időszakban.⁵⁹ A tartomány feladását Gallienus csak átmeneti megoldásnak szánta, ugyanis a régészeti leletek igazolják, hogy továbbra is maradtak a térségben római *coloniák* és birtokok. Elképzelhető, hogy a császár a megfelelő katonai reformok után tervbe vehette *Dacia Inferior* újbóli megszállását és a római uralom megszilárdítását. Morális szempontból viszont a terület elhagyása nagy kudarcot jelentett. A római senatorok és a nép nem láthatta át Gallienus taktikai lépéseit, ők csak a birodalom presztízsvesztését látták *Dacia Inferior* részleges demilitarizációjában. A provincia tarthatatlansága végül csak a nagy 268-as gót betörés során bizonyosodott be, amely végigsöpört a Balkánon. Azonban, hogy miként illeszkedett volna Gallienus politikájába *Dacia* további sorsa, nem tudjuk, mert 268-ban *Mediolanum*-nál meggyilkolták. A tartományról való végleges lemondás igazából *Aurelianus* császárhoz köthető, aki végül 271-ben teljesen kiűrtette Daciát.

A *HA* sokat foglalkozik Gallienus furcsa szokásaival, különbségeivel. Két olyan anekdotát is közöl a forrás, amelyek a császár hóbortos komolytalanságára hívják fel a figyelmet. Az egyik történet szerint azért tüntetett ki egy vadászt, mert annyiszor nem találta el a bikát, hogy azt már díjazni kellett. Más alkalommal egy kereskedőt, aki feleségének hamis gyöngyöket adott el, az oroszlánok elé akart vetni. A szerencsétlen félelemmel telve figyelte, hogy mikor támadnak rá a vadállatok, mire a ketrecből csak egy kakas jött elő. Gallienus erre a következőket mondta: „hamisságot követett és azt is szenvedett el.” Végül, miután kellően megfélemlítette és megtörte a kereskedőt, szabadon bocsátotta. Állítólag szerette még, ha lépéseit a palotában fuvola és orgona kísérte, illetve napjait (lehetett akár nyár vagy tél) sűrű fürdőzéssel töltötte el. Ezek a nem mindennapos történetek más forrásokból nem ismertek, így biztosan nem állítható, hogy igazak lennének, de a senatuspárti szerzők ezekkel jobban ábrázolhatták Gallienus hitványságát, és szeszélyes természetét.⁶⁰

A források kapcsán fontos még beszélni a császár halálának körülményeiről. A *HA* szerzője a senatori koncepciónak megfelelően teljes egyetértését fejezte ki a császár meggyilkolásával kapcsolatban: „ezt az ocsmány mélélyt el kell távolítani ..., nehogy a gyönyörűségek csábítása miatt még tovább pusztuljon a színházi és cirkuszi szórakozásoknak kiszolgáltató állam.”⁶¹ A szerző szerint tehát a Gallienus elleni merénylet az állam érdekét szolgálta. Az összeesküvés hátteréről azonban a források a valóságtól eléggé elferdített képet közölnek.

Az egyik legjellemzőbb vonás, amely mindegyik forrásban tetten érhető, hogy a Gallienust követő *II. Claudius Gothicus* császárról úgy beszélnek, mint akinek fogalma sem volt az uralkodó ellen tervezett merényletről. Ennek oka az, hogy az ő leszármazottjának tartják *Nagy Constantinus* császárt, akinek őst, *II. Claudius* nem ábrázolhatják összeesküvőként. Ezért a *HA* és *Eutropius* is elismerően szól róla: „egy feddhetetlen és joggal köztisztvisletben álló”⁶² ember, „takarékos és szerény...”, a törvényességhez ragaszkodó...”, az állam vezetésére alkalmas”⁶³ császár. *Aurelius Victor* még legitimálja is hatalomra kerülését: „amikor ugyanis súlyos sebéből verezve

⁵⁸ Lásd: Mócsy 1974. 41.

⁵⁹ Lásd: de Blois 1976. 5.

⁶⁰ Gallienus különbségére példaként bővebben lásd: *HA A két Gallienus* 12., 16. és 17.

⁶¹ *HA A két Gallienus* 14.

⁶² *HA A két Gallienus* 15.

⁶³ *Eut.* 9. 11.

Gallienus halálát közeledni érezte, a hatalmi jelvényeket Claudiusra hagyta ..., Claudius tehát e végrendeletnek köszönhetette a hatalmát.⁶⁴ A valóságban Gallienus aligha akarta a birodalmát egy olyan emberre hagyni, aki elárulta és a merényletről tudott.⁶⁵ Ráadásul ne feledjük, hogy Gallienusnak volt még egy kiskorú fia, *Marinianus*, illetve, ha elfogadjuk Eutropius és a *HA* által említett testvérnek, *ifjabb Valerianus*nak a létezését, akkor nekik kellett következniük a rangsorban az illír származású, katonai ranglétrán felkapaszkodott Claudius előtt.

Claudius Gothicus tisztára mosásával nagymértékben összefügg, hogy kik lehettek a merénylet kitervelői, és résztvevői a források szerint. Eutropius egyszerűen intézi el a dolgot, csak a rideg tényt közli: Gallienust meggyilkolták Mediolanumban.⁶⁶ Egy szót sem ejt arról, hogy a császárt saját hívei ölték meg, akik között a későbbi császárok, Claudius Gothicus és Aurelianus is tevékeny szerepet vállaltak, akik ráadásul Gallienusnak köszönheték a hadseregben a gyors előmenetelüket is. A *HA* a *praefectus praetoriót*, *Heraclianust* tette meg az összeesküvők vezetőjének, de a császárral „a dalmátok vezérének, *Cecropius*nak a kardja végzett.”⁶⁷ Aurelius Victor nál már egy sokkal részletesebb, de még inkább elképzelhetetlen történetet olvashatunk. Eszerint a császár halálát *Aureolus* ellencsászár cselvetése okozta. Ennek részletei azonban bizonyos átfedéseket mutatnak Aurelianus császár halálának ábrázolásával: Gallienus parancsnokairól Aureolus névsort készíttetett, és ezt a hamis listát eljuttatta Mediolanum falain kívülre az érintettekhez, akik azt hitték, hogy a császáruk őket szánja még kivégzésre Aureolus mellett.⁶⁸ Valószínűleg Aurelius Victor itt szándékos hamisítást vitt véghez, hogy ezzel egyrészt a 268-ban már legyőzött és kivégzett Aureolusra hárítsa a gyanút, másrészt pedig tisztázza a népszerű II. Claudius Gothicust, Nagy Constantinus őseit. Aurelianus császárnál is hasonlóak a körülmények: 275-ös perzsiai hadjárata idején Aurelianus saját írnoke árulta el, aki azt híresztelte a tisztek körében, hogy a császár ki akarja végeztetni őket, és a nevekről van egy listája.⁶⁹ Igen furcsa egybeesés lenne, ha egymáshoz időben közel levő uralkodókat ugyanolyan előzmények után ölnének meg. A Gallienus halálát okozó cselvetést tehát átvételnek tekinthetjük, mert a szerző nem akarta Claudius Gothicust nemes leszármazottja miatt pártütőként és összeesküvőként feltüntetni. Érdekes viszont, hogy Aurelianus, aki végül a Gallienus által megkezdett utat követve helyreállítja a birodalmat, úgy említi Aurelius Victor, mint a merénylet részletes kidolgozóját. Ezek szerint Aurelianus gondolta ki, hogy ellenséges kitörést színleljenek, kicsalják a császárt a sátrából, és akkor csapjanak le rá, testőrei távollétében.⁷⁰ Természetesen Aurelius Victor nem mondja ki név szerint, ki vitte be a halálos döfést: „dárdával szúrták le, de hogy pontosan kicsoda, az a sötétség miatt megállapíthatatlan.”⁷¹ Így ismételtelen rejtve maradt a gyilkosok kiléte.

Gallienus meggyilkolása után furcsa helyzet állt elő. Érdekes, hogy egy mindennek elmondott, sokat kritizált császár halála után arról szólnak a források, hogy „nagy lázongás tört ki a katonák körében, akik... azt mondták, hogy egy nekik hasznos, nélkülözhetetlen, bátor...

⁶⁴ Aur. V. 33.

⁶⁵ Lásd: Grant 1996. 157. és Southern 2001. 103–104.

⁶⁶ Lásd: Eut. 9. 11.

⁶⁷ *HA A két Gallienus* 14.

⁶⁸ Lásd: Aur. V. 33.

⁶⁹ Lásd: Krawczuk 2008. 455–456.

⁷⁰ Lásd: Aur. V. 33.

⁷¹ Lásd: Aur. V. 33.

császártól fosztották meg őket.”⁷² A mediolanumi katonalázadás említésével a *HA* a saját maga által kreált Gallienus-képet döntötte romba. Ugyanis teljességgel elképzelhetetlen, hogy a Mediolanumot ostrom alatt tartó sereg kiállt volna egy olyan Gallienus mellett, akit a római források a senatori propagandának megfelelően negatív megítélésben ábrázoltak. Sőt, ez az eset azt mutatja, hogy Gallienus igenis népszerű lehetett a katonák körében.

A hadsereg lázadásánál is érdekesebb Gallienus *consecratiója*, vagyis az istenné avatása. A kérdés ezzel kapcsolatban az lehet, hogy Claudius Gothicus miért nyilvánított istenné egy olyan császárt, aki az uralkodói feladatait teljesen elhanyagolta? Talán Claudius pozitívan ítélte meg az elődjét, mert felismerte Gallienus lépéseiben a konszolidáció lehetőségeit, és a *consecratióval* méltó helyre emelhette fel? Erre konkrét bizonyíték nincs a forrásokban, és az igazság ennél sokkal egyszerűbb. Claudius Gothicus főként azért nyúlhatott a *consecratióhoz*, hogy legitimálja a saját hatalmát, de fontos volt a Mediolanumot ostromló sereg lecsillapítása is, ugyanis egy népszerű, hasznos vezér elvesztésével a had könnyen a merénylők, sőt akár Róma ellen is fordulhatna. A császár meggyilkolásával egy időben ugyanis a senatus is kegyetlen mészárlásba kezdett a Gallienus-hívek körében, aminek Marinianus is áldozata lett. Claudius Gothicus saját hatalmi aspirációjának megszilárdítása miatt emeltette Gallienust az isteni császárok közé, és nem érdemeinek elismeréséért. Claudius tarthatott a Mediolanum alatt táborozó katonák esetleges bosszújától, ezért csak Gallienus istenné avatásával, és a hadsereg lefizetésével tudta elérni a megbékélést.⁷³

A merénylők egytől egyig újonnan felemelkedett, többségükben illír származású emberek voltak, akik Gallienus körébe kerülve megismerhették a taktikai lépéseiben és a reformjaiban rejlő hosszú távú eredmények lehetőségét, de a hatalom közelében úgy érezhették, hogy közöttük sokkal érdemesebb ember is van a birodalom irányítására.⁷⁴ Bár mindent Gallienusnak köszönhettek, hiszen többségük tanulatlan, egyszerű ember volt, de átláthatták császáruk és a senatus közötti feszült viszonyt, és azt saját ambíciójuk érdekében felhasználhatták. Így tett Claudius Gothicus is, akit a római források már egekig magasztalt, senatusbarát császárként ábrázolnak.

Értékelés

A Gallienust követő császárok, Claudius Gothicus (268–270) és Aurelianus (270–275) az ő katonai újításait tökéletesítve végül helyreállították a birodalmat. Gallienus tehát megteremtette a megfelelő alapokat a válság leküzdésére, így a római források negatív Gallienus-képével ellentétben megállapíthatjuk, hogy az újjáépüléshez szükséges lépéseket csak egy határozott, művelt és kiváló taktikai érzékkel rendelkező császár tehette meg. Az ellentmondások és az írói fogások alapján a *HA*, Aurelius Victor és Eutropius nem tekinthetők a 250-es és 60-as évek hiteles forrásainak. Mindhárom ugyanabból a Gallienus-ellenes hagyományból táplálkozik, amelyet a senatori arisztokrácia teremtett meg, mert kihagyta őket a vezető katonai és közigazgatási pozíciókból.

Gallienus császár igazi alakja teljes egészében nem ragadható meg, de jó példája a késő római történetírás politikai befolyásoltságának. Az a tény, hogy a zavaros 3. század viszonyai közepette sokáig (253 és 268 között) hatalmon tudott maradni, arra enged következtetni, hogy a katonacsászárok korának legkiemelkedőbb uralkodója volt.

⁷² *HA A két Gallienus* 15

⁷³ Lásd: Southern 2001. 108.

⁷⁴ Lásd: Southern 2001. 107.

IRODALOM

- ADAMIK TAMÁS: *Római irodalom a kezdetektől a Nyugatrómai Birodalom bukásáig*. Pozsony, 2009, Kalligram.
- ALBRECHT, MICHAEL VON: *A római irodalom története II.* Ford. Tar Ibolya. Budapest, 2004, Balassi.
- ALFÖLDY GÉZA: A Római Birodalom válsága és a társadalmi átalakulás. In Alföldy Géza: *Római társadalomtörténet*. Budapest, 2000, Osiris, 152–175.
- AURELIUS VICTOR: *Történelem dióhéjban*. 33. Ford. Patay-Horváth András. In Németh György (szerk.): *Ércnél maradóbb...: a görög és a római történelem forrásai*. Budapest, 1998, Corvina. 282–284.
- DE BLOIS, LUKAS: *The Policy of the Emperor Gallienus*. Leiden, 1976.
- EUTROPIUS: *Róma rövid története*. 9. könyv. Ford. Teravágimov Péter. Budapest, 2003, Helikon.
- GRANT, MICHAEL: *Róma császárai*. Budapest, 1996, Corvina.
- KRAWCZUK, ALEKSANDER: *Római császárnék*. Szeged, 2008, Lazi.
- KRAWCZUK, ALEKSANDER: *Római császárok*. Szeged, 2008, Lazi.
- MÓCSY ANDRÁS: *Pannonia a késői császárkorban*. Budapest, 1974, Akadémiai Kiadó.
- SOUTHERN, PAT: *The Roman Empire from Severus to Constantine*. London and New York, 2001, Routledge.
- SZABÓ EDIT: A politikai válság mélypontja: Valerianus és Gallienus császársága (253–268). In Havas László – Hegyi W. György – Szabó Edit: *Római történelem*. Budapest, 2007, Osiris. 566–572.
- TECHERT MARGIT: Plotinos és a campaniai „pedagógiai provincia” (Platonopolis) felállításának terve. *Magyar Paedagogia* 41 (1932) 75–83.
- TREBELLIIUS POLLIO: A harminc trónbitorló. Ford. Szűcs Tamás. In *Császárok története (Historia Augusta)*. sajtó alá rend. Burai Erzsébet, Havas László, Szűcs Gábor, Takács Levente. Debrecen, 2003, Multiplex Media – Debrecen University Press. (továbbiakban Burai 2003.) 427–458.
- TREBELLIIUS POLLIO: A két Gallienus. Ford. Takács Levente. In Burai 2003. 409–427.
- TREBELLIIUS POLLIO: A két Valerianus. Ford. Szögedi Gabriella. In Burai 2003. 404–409.

GERGŐ GÖNCZI

Emperor Gallienus in the Roman Historiography

Under the reign of Gallienus the Roman Empire fell down to an economic, social and financial crisis. The core thesis in Roman historiography of the fourth century is, that the negligence and the disinterest of the Emperor were the main causes. The Roman tradition was governed by this negative image, but Gallienus was much more.

In my research I studied the works of Eutropius and Aurelius Victor, and the biography of Gallienus in the *Historia Augusta*. In the first part of this article, I put the changes of the Roman historiography in the fourth century and the background of the negative criticism of Gallienus in perspective, followed by, the main elements of the senatorial propaganda, which the Roman historiography used against Gallienus. Some examples are natural disasters, the contrasts between Gallienus and the Valerians, Gallienus' connections with women, and the flaws of Gallienus, like cruelty, negligence, weakness, uncertainty and so on.

Finally, in the conclusion I point out that Gallienus was not as bad as the Roman historiography depicted him. The emperor was a confident, literate and a tactician.